

DARIUS LIUTIKAS

Kryžių kalno tapatumo raiška: prasmės ir simboliai

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama Kryžių kalno tapatumo samprata. Aptariami kraštovaizdžio objektų tapatumą formuojantys veiksniai, tapatumo prasmių ir simbolių veikimas. Dominuojantys naratyvai apima nacionalinius ir bendruomeninius, religinius ir mistinius, tautosakinius ir turistinius, kultūrinius ir asmeninius aspektus. Išskiriamos ir aptariamos šešios pagrindinės šio kraštovaizdžio objekto simbolinio tapatumo sampratos. Kryžių kalnas pristatomas kaip skirtingų idėjų, vertybių ir įsitikinimų raiškos vieta. Reikšmių ir simbolių priskyrimas Kryžių kalnui yra dinamiškas procesas, apimantis skirtingus diskursus.

Annotation: The article deals with the analysis of identity of the Hill of Crosses. The main factors constructing the identity of the landscape objects are discussed, as well as the meanings and symbols attributed to the landscape. The main narratives include national and communal, religious and mystical, ethnographic and tourist, cultural and personal aspects. Six key concepts of the symbolic identity of this landscape object are distinguished and discussed. The Hill of Crosses is presented as the place of expression of different ideas, values and beliefs. Attribution of the meanings and symbols to the Hill of Crosses is a dynamic process involving different discourses.

Tikslas: Išskirti ir aptarti pagrindines Kryžių kalno, kaip kraštovaizdžio objekto, tapatumo raiškoje pastebimas prasmes ir simbolius.

Metodai: literatūros analizės, fenomenologinis, palyginamasis.

Rezultatai: ši analizė atskleidė Kryžių kalno tapatumo daugiaplaniškumą ir prasmių dinamiškumą. Šiam kraštovaizdžio objektui kuriami skirtingi naratyvai ir priskiriamos skirtingos simbolinės reikšmės.

Pagrindiniai žodžiai: Kryžių kalnas, kraštovaizdis, prasmės ir simboliai, tapatumas.

Key words: the Hill of Crosses, landscape, meanings and symbols, identity.

IVADAS

Kryžių kalnas yra vienas žinomiausių Lietuvos kraštovaizdžio objektų, lankomas piligrimų ir turistų iš viso pasaulio. Kryžių kalnas patenka į beveik visus užsienio interneto portalų sudarytus labiausiai Lietuvoje vertų aplankyti vietų dešimtukus (žr. www.tripadvisor.com; www.viator.com; www.lonelyplanet.com; ir kt.). Šiaulių rajono turizmo ir verslo informacijos centro duomenimis, 2017 m. Kryžių kalne apsilankė 28 2942 lankytojai, iš jų didžioji dalis (78,2 proc.) buvo užsienio svečiai. Daugiausia užsieniečių apsilankė iš Vakarų Europos (23,8 proc. visų lankytojų), Vidurio ir Rytų Europos (20 proc.) ir Azijos (15,7 proc.)¹. Žinoma, kad jei skaičiuosime tuos turistus ir piligrimus, kurie neužsuka į šalia Kryžių kalno esantį Šiaulių rajono turizmo ir verslo informacijos centrą, tuomet gausime daug didesnius skaičius (ypač Kryžių kalno lankytojų iš Lietuvos).

Jau 2001 m. tyrinėtojas J. Bučas pastebėjo, kad Kryžių kalną skirtingai gali interpretuoti įvairūs mokslininkai – archeologai, istorikai, etnografai ir etnologai, taip pat kraštovaizdžio architektai, kultūrologai ir paveldosaugininkai, bei, žinoma, ti-

kintieji krikščionys². Vietos tapatumas ir jo kaita analizuojami įvairių mokslininkų, dažniausiai socialinės ir kultūros geografijos atstovų, aplinkos psichologų ir sociologų.

Kraštovaizdyje esantys objektai dažnai suvokiami skirtingai, žmonės naudojami konkrečiais vietos tapatumais ar kuria naujus. Šiame straipsnyje aptarsime, kaip suprantamas Kryžių kalno fenomenas, kokias prasmes jam suteikia čia apsilankę žmonės. Straipsnis parengtas analizuojant tiek istorinę, tiek plačiai visuomenei skirtą literatūrą, periodinę spaudą ir internete esančius pranešimus. Visa ši informacija prisideda formuojant Kryžių kalno tapatumą, suteikiant jam naujų prasmių.

KRAŠTOVAIZDŽIO SAMPRATA

Kryžių kalnas išsiskiria Šiaurės Lietuvos kraštovaizdyje. Kairiajame Kulpės krante esantis Jurgaičių piliakalnis yra aukščiausias taškas toje vietovėje. Apie 70 m ilgio ir 60 m pločio piliakalnio teritorija užstatyta pačiais įvairiausiais kryžiais. Archeologiniai kasinėjimai parodė, jog piliakalnio papėdėje XIII–XIV a. būta gyvenvietės. Livonijos Kronikose minima Kulių pilis, stovėjusi ant piliakalnio, sudeginta 1348 m.

Jurgaičių piliakalnis naują reikšmę įgijo XIX a. viduryje, kai čia buvo pastatyti pirmieji kryžiai. Jų atsiradimo istorijos susijusios ir su toliau analizuojamu vietos tapatumu. Svarbu paminėti, kad jau 1900 m. lenkų archeologas L. Krzywickis suskaičiavo 130 stovinčių kryžių. 1902 m. Kryžių kalne stovėjo 155 kryžiai, 1938 m. – daugiau kaip 400, 1961 m. – 2179 (iki nugriovimo). Manoma, kad 1990 m. čia buvo 14 387 stovintys kryžiai ir beveik 41 000 mažų kryželių, kryžiais užstatytas plotas sudarė 4602 kv. m³. Šiuo metu čia esančius kryžius labai sunku suskaičiuoti. Manoma, kad 2007 m. čia buvo daugiau kaip 200 tūkst., o 2012 m. atlikti skaičiavimai parodė, kad vien 500 kv. m. plote yra 105 tūkst. kryžių⁴.

Kultūrinis kraštovaizdis nėra tik vieta ar daiktų bei statinių rinkinys tam tikroje vietoje, tačiau jo samprata įtraukia ir socialines konstrukcijas, kuriomis sukuriama vietos tapatumas. Sh. Zukinas teigė, kad kraštovaizdis yra *ginčytinas, kompromisinis visuomenės produktas*⁵. Konkrečiai geografinei vietai suteikiama tam tikra reikšmė. Vieta yra kultūrinis tekstas, kurį skaitydami atpažįstame konkrečius jos kūrėjo ar rėmėjo ketinimus. Individai ir grupės geografinėms vietoms suteiktas reikšmes nuolat apibrėžia ir gilina. Jei pasikeičia kai kurie jų gyvenimo aspektai, tapatumas, keičiasi ir anksčiau vietoms suteiktos reikšmės supratimas. Taigi geografinės vietos reikšmė yra nuolat persvarstoma. Kartais konkrečiai vietai jaučiami stiprūs ir intensyvūs jausmai, kurie tampa tapatumo sudedamąja dalimi. Vieta, artima asmeniui tapatumui, dažniausiai išskiriama nubrėžiant skirtumus tarp jos ir kitų vietų bei nebūdingų asmeniui tapatumų. Kaip teigė T. Hinchas ir J. Highamas, vietos aptarimas ir suteikimas jai reikšmės padeda formuoti individų ar grupių tapatumą, o kelionių vadybininkams – įsiūlyti ir parduoti keliones, turinčias tam tikrų tikslų⁶.

Tapatumo socialinis žymėjimas neatsiejamas nuo geografinės padėties. Žmonių grupė, kuri tapatina save su konkrečia vieta ir taip apibrėžia savo bendrumą, tuo pat metu nustato skiriamąjį santykį su kitomis vietomis ir kitomis socialinėmis

grupėmis. Reprerentacinės erdvės, anot H. Lefebvre, gyvuoja siejant jas su vaizdiniais ir simboliais⁷. Socialinė erdvė, pagal H. Lefebvre, dinamiškai kūrybinga, ji – socialinis kūrinys, tačiau kartu turintis įtakos socialinei praktikai ir suvokimui. Socialinė erdvė savo specifiką atskleidžia tokiu lygmeniu, koku liaujasi būti neatskiriama nuo minčių ir fizinės erdvės⁸.

Taigi konkrečios geografinės vietos turi ir atvirksčią efekta – padeda formuoti asmens ar bendruomenės tapatumą⁹. Individai tapatina save su konkrečiomis vietomis, o šis ryšys tarp geografinės vietos ir tapatumo tampa dar svarbesnis greitai besikeičiančiame globaliame pasaulyje¹⁰.

Analizuojant kraštovaizdžio tapatumą, galima pasitelkti populiarius turizmo rinkodaros tyrimus, susijusius su kelionės tikslo vietos (angl. *destination image*) pasirinkimu. Rinkodaros tyrėjai teigia¹¹, kad turistinės vietos įvaizdis kyla iš tos vietos atributų (išorinių simbolių su konkrečia simboliui priskiriama reikšme), naudos (dvasinės, emocinės, psichologinės ir kt.) ir požiūrio (bendro vietos įvertinimo). Kelionės tikslo vietos įvaizdis apibūdinamas kaip kultūrinių ir asmeninių įsitikinimų, ankstesnių įspūdžių ir išankstinių nuostatų, svajonių ir lūkesčių, idėjų ir tam tikros vietos suvokimo suma. Kelionės tikslo įvaizdis yra interaktyvi minčių, nuomonių, jausmų, vizualizacijų ir ketinimų sistema, skirta kelionės tikslui susiformuoti¹². Kelionės tikslo vietos įvaizdis remiasi visa turima informacija, gauta iš skirtingų socialinių ir technologinių kanalų, asmeninių santykių.

Kelionės tikslo vietos įvaizdį padeda kurti įvairūs naratyvai: spausdintos ir el. knygos, brošiūros, atvirukai, lankstinukai, kelionių vadovai, laikraščių ir žurnalų straipsniai. Taip pat svarbūs ir internete rasti straipsniai, nuomonės, televizijos laidos, vieši kelionių pristatymai, kitų keliautojų, ypač draugų ir šeimos narių, atsiliepimai ir pasidalinimai patirtimi, kelionių agentūrų atstovų, gidų pasakojimai ir rekomendacijos. Visi šie veiksniai kuria vietos įvaizdį ir formuoja įsivaizdavimą, ką keliautojas suras, nuvykęs į tą vietą.

Keliautojo patirtis yra skirtinga, dažnai nulemta praeities kelionių skaičiaus, asmeninio tapatumo, žinių ir kitų veiksnių. Taigi kelionės tikslo vietos įvaizdis dažniausiai susideda iš kognityvinių, emocinių, vertinimo ir elgesio elementų¹³. Tikslo

vietos įvaizdis turi įtakos turistų ir piligrimų elgesiui joje, iš dalies pasitenkinimui aplankytu objektu.

Tokių išskirtinių objektų, kaip Kryžių kalnas, lankytojai dažnai ne tik fotografuojasi, bet ir atminčiai įsigyja įvairių suvenyrų, atvirukų ir kitų atminimui skirtų daiktų. Šie parsivežti daiktai kartu su įvairiais asmeniniais užrašais, dienoraščiais, pasidalinimais įspūdžiais ir pasakojimais (kartais prezentacijos su skaidrėmis) toliau kuria vietos tapatumą.

Kelionės tikslo ženklodarai (angl. *destination branding*) įtakos turi pozicionavimas (tapatumo nustatymas) ir komunikacija. Kaip matysime iš tolesnės analizės, Kryžių kalno aplankymą galime priskirti kultūriniam turizmui, religiniam turizmui, nuotykių ir atrakcijų turizmui, taip pat vertybinėms kelionėms, susijusioms su tautinio ir asmeninio tapatumo raiška.

PRASMĖS IR SIMBOLIAI

Kryžių kalnas turi skirtingas tapatybes ir atstovauja skirtingoms pozicijoms. Jis žmones traukia dėl įvairių aspektų. Šis kraštovaizdžio objektas sukūrė tokią sampratą formą, kurią galima priimti, suprasti ir vertinti skirtingais požiūriais. Socialiniu požiūriu vietos neegzistuoja savaime, jos aktyviai yra formuojamos socialinių procesų¹⁴, įskaitant ir religinį pasišventimą. H. Lefebvre teigė, kad *kiekviena visuomenė sukuria erdvę... savo erdvę*¹⁵. Sh. Zukinas daugiau dėmesio skyrė *erdvės sukūrimui* kartu su *simbolių sukūrimu*¹⁶. Iš tikrųjų, Kryžių kalno tapatumas ir samprata negali būti tokie patys skirtingiems individams, nes kiekvienas jų yra sukūręs specifinį santykį su šia vieta. Jų žinios ir asmeninis vertinimas apie šią vietą skiriasi.

Taigi žmonių sąmonėje konkreti geografinė vieta atsimeinama siejant su tam tikrais simboliais, sentimentais ir istorijomis. Vieta yra tartum kultūrinis tekstas, kuriame atpažįstame jo skaitytojų tapatumą, gyvenimo būdą ir požiūrį¹⁷. Kraštovaizdis yra simbolis, persijotas kultūrinio filtro ir maitinamas interpretacijomis bei vertinimais¹⁸. Kita vertus, savo darbą atlieka ir turizmo industrijos vadybininkai, kelionių organizatoriai. Jų skleidžiama informacija internete, televizijoje, reklaminiuose leidiniuose padeda sukurti vietos legendą ir parduoti keliones pačių įvairiausių pažiūrų žmonėms.

Kryžių kalnas. 2008. Vytauto Didžpetrio nuotrauka. VD ŽL

Skirtingas Kryžių kalno reikšmės galime suprasti, jei pasirasime jo lankytojų ir nuomonės apie jį skleidėjų tapatumą, jų subjektyvumo laipsnį. Skirtingi individai skiriasi turimais požiūriais, vertybėmis ir nuostatomis. Tačiau galime išskirti dominuojančius požiūrius į kraštovaizdžio objektą, kurie dažniausiai sutampa su vietos tapatumo samprata.

Nors kultūrinį kraštovaizdį suvokiame kaip simbolį, socialinių procesų atspindį, tačiau išskirtiniai objektai vertinami ir estetinė prasme. Jie apibūdinami kaip nuostabūs, vaizdingi ar didingi. Ne veltui Kryžių kalnas ypač mėgstamas fotografų. Nuotraukose čia esantys kryžiai įamžinti visais metų ar paros laikais, skirtingomis oro sąlygomis ir skirtingu apšvietimu. Apie Kryžių kalną išleisti fotoalbumai skiriasi savo menine kokybe, nuotraukų skaičiumi. Nuo 1990 m. išleista daugiau kaip 10 skirtingos apimties fotoalbumų apie Kryžių kalną.

Kryžius statantys asmenys savo veiksmui suteikia skirtingas prasmes. Pagrindinės čia statomų ar pakabinamų kryžių priežastys yra padėka ar malonių prašymas (prašoma sveikatos, blaivybės, laimingų vedybų, kitų malonių, dėkojama už pasveikimą, išsigelbėjimą) arba atminimo įamžinimas. Siekiama įamžinti svarbius krašto ir asmeninio gyvenimo įvykius, atminti žuvusius, tremtinius, nuteistuosius, dingusius be žinios ir kt.

Ši vieta gali simbolizuoti ir skirtingą santykį su galios samprata. Ji gali tapti nacionalinės, religinės ar kultūrinės galios instrumentu. Kryžių kalne pastatyti kryžiai yra simboliai asmeninių (dvasinių, psichinių, emocijų ar fizinių) ar bendruomeninių (nacionalinių istorinių, socialinių, kultūrinių, religinių) aplinkybių, kurios persipina su vietos aplankymo tikslais.

2007 m. atlikto tyrimo duomenimis, Kryžių kalnas įvertintas kaip vienas svarbiausių Lietuvos istoriją atspindinčių dalykų. 40,3 proc. respondentų, Lietuvos gyventojų reprezentatyvios apklausos duomenimis, Kryžių kalną nurodė kaip vieną iš labiausiai vertintiną, gerbtiną, minėtiną ir saugotiną Lietuvos istorijos dalyką (3 vieta). Svarbiau už Kryžių kalną įvertinta Vilniaus Gedimino pilis (58 proc.) ir Trakų pilis (46,6 proc.). Kryžių kalnas, kaip labiausiai vertintinas fenomenas, dažniausiai buvo pasirinktas vyresniosios kartos žmonių¹⁹. Kryžių kalnas, tyrėjų nuomone, reprezentuoja populiariųjų kraštovaizdžio simbolių modelį. Kita vertus, Kryžių kalnas priskiriamas ir krikščioniškiems simboliams²⁰.

Šiandien Kryžių kalnas apima skirtingus naratyvus ir reikšmes. Siekiant jas suprasti, Kryžių kalno reikšmės reikia įvertinti iš skirtingų istorinių, religinių, kultūrinių ir socialinių diskursų. Skirtingas reikšmės šiam objektui suteikia Katalikų bažnyčia, Lietuvos gyventojai, turistai ir piligrimai. Tas reikšmės lemia tiek skirtinga asmeninė ir socialinė lankytojų patirtis, tiek jų socialinis ir kultūrinis kapitalas, tiek vertybės bei tapatumas, tiek prieinama informacija apie objektą. Lietuvos gyventojams ir turistams Kryžių kalno prasmės formuoja tiek šeimos socialinės ir religinės nuostatos, tiek juos supančios aplinkos kultūrinės ir istorinės tradicijos. Kaip minėta, visiems lankytojams lankomo objekto prasmės be išankstinės informacijos prieinamos internete, turistiniuose lankstinukuose ar žurnaluose, taip pat jas formuoja gidai ir kelionės vadovai, asmeniniai lūkesčiai ir keliautojų patirtis.

Kryžių kalno išskirtinumas ar unikalumas padeda susiformuoti skirtingą vietos pojūtį (supratimą). Naratyvai ir reikšmės dažnai yra sumodeliuojami, patobulinami ar išgryninami socialinių interakcijų bei oficialių galios institucijų veikimo. Žinojimas ir institucinė galia turi naratyvų valdymo galią, pasireiškiančią bandymais juos homogenizuoti²¹.

Įvertinus Kryžių kalno reikšmes ir prasmes, galima išskirti šešias pagrindines šio kraštovaizdžio objekto simbolinio

tapatumo sampratas²². Pagrindiniai, skirtingas Kryžių kalno reikšmės formuojantys veiksniai buvo mitologiniai pasakojimai, istoriniai faktai ir įvykiai, Kryžių kalno lankymosi ir kryžių statymo motyvai, užsienio ir Lietuvos žiniasklaidos pranešimai, turizmo industrijos pateikiama informacija.

KRYŽIŲ KALNAS KAIP NACIONALINĖS IR DVASINĖS LAISVĖS SIMBOLIS, PASIPRIEŠINIMO OKUPANTAMS SIMBOLIS

Kryžių kalnas yra ne tik religinis objektas, bet ir nacionalinės bei dvasinės laisvės simbolis. Šis simboliškumas susijęs ir su Kryžių kalno pradžia, kai viena iš versijų teigia, kad pirmieji kryžiai čia pastatyti siekiant pagerbti 1831 m. ir 1864 m. sukilimų prieš carinę Rusiją aukas.

1830 m. Lenkijoje prasidėjo sukilimas prieš carinę Rusiją. 1831 m. prie lenkų prisijungė ir lietuviai. Daug mūšių vyko ir netoli Šiaulių, kurių metu žuvo nemažai sukilėlių. Manoma, kad pirmuosius kryžius čia pastatė sukilėlių artimieji, kuriems carinė valdžia neleido tinkamai pagerbti jų giminaičių kapų. Tikima, kad čia tuo tikslu buvo pastatyta ir koplyčia. Sukilimas prieš carinę Rusiją vėl pasikartojo 1863 m. Vienuose pasakojimuose teigiama, kad vakarinėje piliakalnio pusėje buvo nušauti 4 sukilimo dalyviai, kiti pasakojimai nurodo, kad caro generolo Muravjovo (Koriko) tarnai čia nužudė 11 sukilimo dalyvių, o jų lavonai buvo sumesti į kalne iškastą duobę. Vietiniai gyventojai jų atminimui bandė statyti kryžius²³.

Kitas pasakojimas teigia, kad 1863 m. kazokai užrėmė ant Kryžių kalno esančios koplytėlės duris su viduje besimeldžiančiais sukilėliais. Per tris dienas jie užpylė koplytėlę kartu su sukilėliais piliakalnio žemėmis. Laikui bėgant supuvo medinės koplytėlės gegnės, žemės įsmuko ir todėl piliakalnyje atsirado įduba ar skylė, aplink kurią žmonės, pagerbdami gyvus palaidotus sukilėlius, pradėjo statyti kryžius²⁴.

Apiskritai toks Kryžių kalno tapatumas susijęs ir su kitais istoriniais, religiniais ir politiniais įvykiais, tokiais kaip pasipriešinimas sovietų okupacijai. Pasipriešinimas sovietams stiprina simbolinį Kryžių kalno vaidmenį ir šią vietos tapatumo sampratą.

Pasak D. Mačiulio, sovietmečiu Kryžių kalnas buvo individualių religinių įsitikinimų saviraiškos vieta. Dažnai kryžiai buvo

Kryžių kalno prasmės

statomi kaip pasipriešinimo sovietų režimui ir antireliginei politikai ženklai²⁵. Okupuotai tautai kryžiaus pastatymas tampa tautinio tapatumo raiškos įrankiu, tautinės savivokos apibrėžtimi²⁶.

Sovietmečiu įvairios procesijos į Kryžių kalną, o ypač kryžių statymas buvo nemenkas iššūkis komunistų administracijai. Gan didelis skaičius jaunų žmonių ir studentų, ypač 1979–1990 m., dalyvavo piligriminėse kelionėse į Kryžių kalną, už tokių kelionių organizavimą keletas aktyvistų buvo nuteisti ir įkalinti²⁷. Kuo didesnės buvo dedamos pastangos sunaikinti Kryžių kalną, tuo energingiau jis buvo atstatomas. Žmonės, nepaisydami pavojų, draudimų ir persekiojimų, kryžius statė naktimis.

Kryžių kalnas, kaip pasipriešinimo ir kovų už laisvę vieta, buvo naudojamas ir daug anksčiau. XIV a. čia stovėjusi Kulių pilis buvo pasipriešinimo kryžiuočiams vieta. Tad XX a. ši ankstesnė Kryžių kalno fizinės apsaugos funkcija transformavosi į dvasinės apsaugos, stiprybės, vilčių išsipildymo vietos sampratą.

Kryžių kalno klestėjimo periodai sutampa su Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu. 1918–1940 m., kai Lietuva buvo nepriklausoma, Kryžių kalne ne tik daugėjo kryžių, tačiau jį aplankydavo vis daugiau lietuvių ir šalies svečių²⁸.

KRYŽIŲ KALNAS KAIP ASMENINIO IR TAUTINIO ATGIMIMO SIMBOLIS

Kryžių kalnas yra šventa vieta, kurioje galima apmąstyti savo tapatumą, atsinaujinti. Į Kryžių kalną keliaujama ir svarbiausiomis gyvenimo dienomis, pvz., vestuvių dieną. Taip įamžinamas perėjimas iš vieno gyvenimo etapo į kitą. Taigi Kryžių kalnas tampa perėjimo ritualų vieta, slenkstinės būsenos vieta²⁹. Sutuoktiniams tai ne tik vieta, kur galima pasidaryti gražias nuotraukas, bet ir jų naujo gyvenimo pradžios simbolis. Kryžių kalną žmonės lanko ir kitų svarbių asmeninių švenčių proga: gimtadienių, krikštynų, pirmosios Komunijos, išleistuvių ir kt.

Net keletas šaltinių nurodo, kad Kryžių kalno pradžia yra susijusi su stebuklingu išgijimu. Manoma, kad pirmasis kryžius čia buvo pastatytas apie 1850 metus. Viename vietos pasakojime teigiama, kad tėvas turėjo sergančią dukrą, kuriai jau niekas negalėjo padėti. Vieną dieną, kai, pavargęs ją slaugyti, tėvas užmigo, jis susapnavo sapną, kuriame spindinti mote-

Kryžių kalnas. 2005. VD ŽL

ris jam tarė: *Jeį nori, kad tavo dukra pasveiktų, tu turi pats padaryti kryžių, nunešti jį į Pilies kalną ir ten pastatyti*. Tėvas taip ir padarė. Jo kryžius buvo labai sunkus, užnešti jį ant kalno ir ten pastatyti reikėjo 13 valandų. Tuomet jis pabučiavo kryžių ir grįžo namo. Pakeliui jis sutiko pasveikusią dukrą. Ji pasakė, kad kai jis išėjo statyti kryžiaus, ji pasijuto geriau, o kai jis pasiekė kalną, ji išlipo iš lovos³⁰.

Panašią istoriją pasakojo ir Šiaulių ekonomijos išdininkas M. Hriškevičius, 1850 m. aprašęs Šiaulių regiono dvarus. Jis teigė, kad pirmasis kryžius pastatytas prašant Dievo sveikatos: *Dabar žmonės tiki, kad Jurgaičių kalnas yra šventa vieta. Iki 1847 m. tas kalnas niekada nebuvo krikščioniškais kapais ir niekada neturėjo kryžių. Dabar čia stovi 20 kryžių. Pagal vietinių pasakojimus, tai atsitiko 1847 m., kai vienas Jurgaičių gyventojas sunkiai sirgdamas Dievui pažadėjo, kad jei pasveiks, ant to kalno pastatys kryžių. Taip ir atsitiko, žmogus pasveiko kryžių ant kalno statydamas. Ši žinia greit pasklido tarp žmonių po apylinkes, tai per 3 metus iš tolimesnių kaimų taip daug kryžių čia privežta ir pristatyta, kad jų skaičių dabar ir matome³¹.*

Liaudies pasakojimuose minima, kad Kryžių kalne yra įvykęs ir Švč. Mergelės Marijos apsireiškimas. Tai galėjo atsitikti apie 1870 metus. Mergelė Marija apsireiškė vietos vaikams ir pasakė, kad kitą dieną vėl apsireikš tuo pačiu metu, ir paprašė vaikų atsivesti suaugusiųjų. Kitą dieną, apsireiškusi atėjusiems žmonėms, Švč. Mergelė Marija paprašė jų kaip tikėjimo ženklą pastatyti toje vietoje kryžių. Ji perspėjo apie ateisiančius sunkius laikus ir prašė šiame kalne statyti kryžius, o ji užtarsianti žmones prieš Aukščiausiąjį. Tai pasakiusi, ji pranyko³².

Tos istorijos skatino žmones ant Kryžių kalno duoti pažadus esant sunkioms gyvenimo situacijoms, o vėliau atsidėkojant statyti kryžius. Po sėkmingo išgijimo iš sunkios ligos, tai vieta, kur išreiškiamas dėkingumas Jėzui ar Švč. Mergelėi Marijai. Ir dabar čia žmonės prašo Dievo malonės, sveikatos, taip pat dvasinio atsinaujinimo ir nusiramino. Jie tiki, kad kryžiaus pastatymas bus jų naujo dvasinio, fizinio ar bendruomeninio gyvenimo ženklas.

Atgimimo laikotarpiu 1988–1989 m. Lietuvos žmonės, pastatydami ar palikdami kryželį, demonstravo norą būti nepriklausomi nuo Sovietų Sąjungos. Lietuvai tapus nepriklausoma, Kryžių kalnas tapo vieta, kur kiekvienas gali palikti asmeninio dėkingumo ženklą už nepriklausomybę.

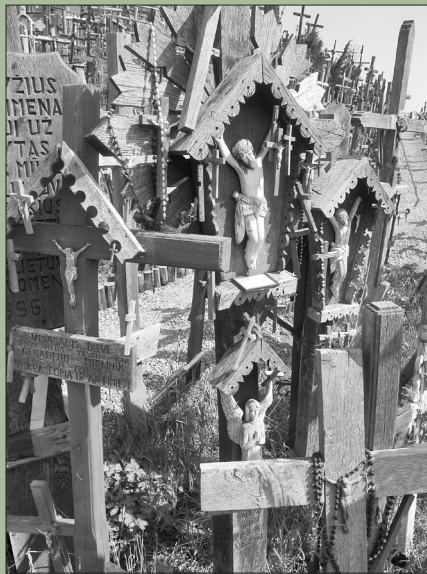
KRYŽIŲ KALNAS KAIP RELIGINIO PASIŠVENTIMO VIETA

Kryžių kalnas yra ir religinio pasišventimo vieta. Jo istorija iliustruoja, kaip žmonės stengėsi išlaikyti tikėjimą sovietinio ateizmo metais. Religinį pasišventimą apibūdina į Kryžių kalną vykstančios piligriminės kelionės, organizuojami atlidai, kalbamos maldos, giedamos giesmės, atliekamos kitos liaudies religingumo praktikos³³. Kryžius yra krikščionybės simbolis, o Kryžių kalnas yra unikali kryžiaus išaukštinto vieta. Kryžius kaip simbolis dažniausiai tapatinamas su Jėzumi, tai ir Kristus kančios simbolis, vėliau tapęs Dievo meilės ir triumfo, Krikščionių bažnyčios simboliu.

Iš viso galima išskirti kelias su Kryžių kalnu susijusias religines praktikas. Jos dažniausiai atliekamos kalne arba jo prieigose:

- Kryžių statymas ar palikimas;
- Atlaidų šventimas;
- Piligriminės procesijos;
- Mirusiųjų minėjimas;
- Vaikščiojimas keliais (į kalną ar aplink kalną);
- Maldos;

Giesmių giedojimas (kartais pasitelkiant ir muzikos instrumentus); 14 Kryžiaus kelio stočių apvaikščiojimas³⁴.

Kryžių kalnas. 2006. VD ŽL

Kryžių statymo tradicija žinoma visuose katalikiškose kraštuose. Kai kurie autoriai teigia, kad kryžių statymo tradicija kilo iš ikirikščioniškų tikėjimų. Medžių kamienai, kelmai buvo statomi priešistorinėse kapinėse³⁵. Lietuvoje dažniausiai kryžiai ar koplytėlės statyti kaimo sodybose, bažnyčių šventoriuose, pakelėse ir kelių susikirtimuose, paupiuose, kapinėse, miestų ir miestelių skveruose. Viduramžiais paprastas medinis kryžius žymėjo ir žuvusiųjų ar žygiuose mirusių karių palaidojimo vietas.

Lietuvoje, ypač Žemaitijoje, kryžių ir koplytelių statymas ypač populiarus buvo XVIII ir XIX a. Kraštas vadintas Kryžių šalimi, šventa kryžių vieta ar paprasčiausiai kryžiais paženklinta Lietuva³⁶. Pastatytas kryžius simbolizavo pamaldumą, dievobaimingumą ir tikėjimą. Kryžius, siekiant atminti įvairius svarbius šeimos, bendruomenės ar tautos gyvenimo įvykius, populiariau statyti ir šiandien. Jų statymo motyvai dažnai atspindi politines, socialines ar kultūrinės tautos gyvenimo aktualijas.

14 stočių Kryžiaus kelias prie Kryžių kalno minimas jau 1888 m. JAV lietuvių laikraštyje *Lietuviškas balsas*. 14 Kryžiaus kelio stočių atnaujinta 2018 m.

Anksčiau į Kryžių kalno atlaidus susirinkę žmonės atlikdavo ir kitus liaudies religingumo praktikoms priskiriamus veiksmus. Kai kurie jų prausdavosi šalia esančiame bevardžiame upelyje arba, jei namuose būdavo ligonių, parnešdavo jiems to upelio vandens³⁷. Besimeldžiantys žmonės pastebėti atsi-klaupę, kniūbsti, ištiestomis ar iškeltomis rankomis³⁸.

Religinė kryžių kalno reikšmė išaugo Lietuvai atgavus nepriklausomybę. 1993 m. Kryžių kalną vizito Lietuvoje metu aplankė popiežius Jonas Paulius II. Dažniausiai popiežiai užsienio šalyse aplanko svarbiausias piligrimystės vietas. Šis vizitas buvo dar ilgai prisimenamas, taip pat prisidėjo prie Kryžių kalno žinomumo pasaulyje didinimo. 1994 m. Kryžių kalne pastatytas kryžius su popiežiaus Jono Pauliaus II dovanotu krucifiksu. 1995 m. rugsėjo 9 d. apie 20 tūkst. jaunų žmonių susirinko prie Kryžių kalno paminėti antrąjį Jono Pauliaus II vizito metinių. 1997 m. gegužės 28 d. Jonas Paulius II įsteigė Šiaulių vyskupiją, o tą pačių metų liepą buvo atgaivinta Kryžių kalno atlaidų tradicija (švenčiami paskutinį liepos sekmadienį).

1993 m. lankydamasis Italijos La Verna kalno pranciškonų vienuolyne, popiežius Jonas Paulius II, kalbėjo apie dvasinį šių vietų ryšį ir paragino prie Kryžių kalno brolius pranciškonus pastatyti vienuolyną. 300 metrų nuo Kryžių kalno įsikūrusį vie-

nuolyną statyti pradėta 1998 metais. Pranciškonų vienuolynas pašventintas 2000 m. liepos 8 d.

2003 m., minint popiežiaus Jono Pauliaus II dešimtąsias apsilankymo Lietuvoje metines, pradėtas organizuoti jaunimo piligriminis žygis pėsčiomis iš Kryžių kalno į rugsėjo mėn. Šiluvoje vykstančius atlaidus.

Kryžių kalnai, kaip vietovių pavadinimai, Lietuvoje žinomi jau nuo XVI a.³⁹ Tik nelabai žinoma, ar šiuose vietose iš tikro stovėjo kryžių kalneliai, jei taip – koks jų buvęs dydis, pastatytų kryžių skaičius. Dabartinėje Lietuvoje yra ir kitų nedidelių Kryžių kalnelių: Merkinėje, Kaune VI forte, Kęstaičiuose (Telsių r.) ir kt. Žymiausias kitas kryžių kalnas yra Šventasis Grabarkos kalnas, esantis tarp dviejų istorinių miestų – Mielniko ir Drohičino Palenkės vaivadijoje, šiaurės rytinėje Lenkijoje. Tai pagrindinė Lenkų ortodoksų bažnyčios piligrimystės vieta. Nedidelis Kryžių kalnas taip pat yra Hyjumos saloje Estijoje, netoli Kerdlos gyvenvietės.

KRYŽIŲ KALNAS KAIP KULTŪRINĖ IR TURISTINĖ ERDVĖ

Kryžiaus pastatymas ar pakabinimas Kryžių kalne nebėra tik religinis aktas, tačiau ir kultūrinis fenomenas, pagarbos tradicijai ženklas⁴⁰. Kryžių kalnas yra įtrauktas į daugumą turistinių maršrutų po Lietuvą ar Baltijos šalis. Turistai dažniausiai iš šalia esančių prekeivių nuperka ir Kryžių kalne palieka ar ant didesnių kryžių pakabina nedidelį kryželį. Tokiu veiksmu tikimasi sėkmės ir norų išsipildymo. Prie Kryžių kalno įsikūręs ir Šiaulių rajono turizmo ir verslo informacijos centras.

Kryžių kalnas taip pat yra išskirtinis kraštovaizdžio paminklas, turintis estetinę ir meninę vertę. Kai kurie kryžiai priskirti kultūros paminklams. Šiuo metu į Nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą įtraukta daugiau kaip 50 Kryžių kalne esančių kryžių, stogastulpių ar skulptūrų⁴¹. Turizmo atstovai, įvertindami įvairius kultūrinius ir viešuosius aspektus, dažniausiai Kryžių kalną vertina kaip kompleksinį kultūros paminklą.

Į reprezentatyvų žmonijos nematerialaus kultūros paveldo sąrašą, sudarytą UNESCO, yra įtraukta lietuvių tradicinė kryždirbystė ir kryžių simbolika. Svarstyta ir dėl galimybių į UNESCO pasaulio kultūros ir gamtos paveldo sąrašą įtraukti ir patį Kryžių kalną⁴².

Kaip minėta, turistai fizinę vietą (Kryžių kalną) paverčia socialiai kuriama erdve. Vietai priskiriamos įvairios reikšmės, kurias kurti skatina noras nukeliauti į tą vietą. Vietos dažnai „sušventinamos“ arba joms priskiriami fizinėje erdvėje nematomi atributai⁴³.

Turistinės prasmės gali būti pačios įvairiausios. Užsienio turistų įspūdžiuose ir atsiliepimuose Kryžių kalnas įvardinamas kaip mistinė, keista, unikali, išskirtinė, įkvepianti, verta aplankymo, įdomi, specifinė, maginė ar tiesiog nuostabi vieta⁴⁴. Turistai taip pat Kryžių kalną vertina kaip kultūrinę vietą, lietuvių tautos religinę vietą, dvasiškai stiprią vietą.

Kryžių kalno simbolis dažnai naudojamas ir kituose kultūros kūriniuose: poezijoje (pvz., J. Marcinkevičiaus, J. Juškaičio, K. Braudūno ir kt.), tapyboje (pvz., M. Dobožinskio, M. K. Čiurlonio, K. Šimonio, A. Žmuidzinavičiaus, V. Trušio ir kt.), fotografijose (pvz., V. Augustino, B. Buračo, K. Skerstono, R. Požerskio, A. Ostaškovo, R. Daifidės, H. Smilgio, E. Bartulio ir kt.), grafikoje (1998 m. vyko tarptautinis Kryžių kalnui skirtas ekslibrisų konkursas), muzikoje (J. Juozapaičio ir kt.), dokumentiniuose filmuose ir kitur.

KRYŽIŲ KALNAS KAIP ŠIURPĄ IR BAIMĘ KELIANTI VIETA

Keletas leidinių ir turizmo portalų Kryžių kalną įtraukė į šurpiausių pasaulio vietų sąrašą (*Odd Stuff Magazine*

(2012 m.), *Corriere della sera* (2014 m.), *The Daily Telegraph* (2015 m.) ir kt.). Prie klaidžių ir vaiduoklišių vietų Kryžių kalnas priskirtas jau 2010 m.⁴⁵

Labiausiai šurpą kelia Kryžių kalno aplankymas vakare vėjuotą dieną, kai girdisi įvairūs garsai, kai vėjo siūbuojami juda ant didžiųjų kryžių pakabinti mažesni kryželiai ir rožančiai. Vakare ar naktį kryžių šešėliai suteikia paslapties ir baimės. Baimės prideda ir keletas ankstesnių mitologinių pasakojimų apie piliakalnį. Pasakojama, kad kalną dažnai aplanko klajojantys gyvūnais pasivertę velniai, kurie, gaidžiui užgiedojus, pranyksta. Taip pat keli pasakojimai teigė, kad čia naktį tarp kryžių vaikštinėja vėlės ar iš žemės pasirodo ugnis.

Kartais po audrų ar žiemos Kryžių kalne esantys didesni kryžiai nuvirsta, susidaro chaotiškos kryžių sankaupos. Žmonėms, kurie nėra susipažinę su krikščionybės istorija, siaubą gali sukelti ir pamatyti apversti kryžiai. Nors ant tokio kryžiaus buvo nukryžiuotas šv. Petras, šiandien apversti kryžiai asocijuojasi su antikrikščionyste, satanizmu, sunkiuoju metalu, protestu prieš *status quo* situaciją.

KRYŽIŲ KALNAS KAIP MISTINĖ VIETA

Kryžių kalno mistiškumas atsispindi įvairiuose pasakojimuose ir legendose. Daug pasakojimų yra apie sugriuvusią ar į kalną nugrimzdusią bažnyčią. Pasak pasakojimų, ir dabar girdisi buvusios bažnyčios varpai, giedojimas. Kituose pasakojimuose žmonės yra matę aplink kalną einant procesijas, kurios vėliau išnykdavo, arba atsivėrusias bažnyčios duris į kalną. Pasakojama, kad kalno viršūnės įdubime buvusi skylė, į kurią įmetus akmenį girdėdavosi, tartum akmuo kristų į bažnyčios vidų. Kitas itin paplitęs pasakojimas apie Meškuičių kleboną, kuris su apylinkės vyrais kasinėjo įdubimą piliakalnyje. Anot pasakojimo, jie prisikasė iki žemėmis užpiltos bažnyčios stogo. Vienas kasėjas įlindo į vidų ir išnešė kelis liktorius, tačiau naktį klebonas susapnavo, kad jis privalo radinius gražinti. Iš karto klebonas šiuo sapnu nepatikėjo ir toliau tęsė darbus, tačiau vienas iš kasėjų buvo sutrauktas į krūvą. Išsigandęs klebonas liepė iškastuosius liktorius gražinti atgal, pašlakstė šventu vandeniu duobę, o sutrauktasis, atlikęs apžadus, ėjo keliais aplink kalną ir pasveiko⁴⁶.

Sovietmečių kryžių statymas Kryžių kalne buvo uždraustas. Sovietinė komunistų partijos administracija kelis kartus suorganizavo kryžių naikinimo akcijas. Pirmą kartą kryžiai Kryžių kalne buvo naikinami 1961 m. balandžio 5 d., kai nugriauta ir sunaikinta apie 5000 kryžių bei 14 Kryžiaus kelio stočių. Antrasis naikinimas įvyko 1973 m. balandžio 26 d., kai sunaikinta 400 kryžių, trečiasis – 1974 m. lapkričio 23 d., ketvirtasis per tų pačių metų Kalėdų šventę – gruodžio 25 d. Tuomet vėl sunaikinta apie 400 kryžių. 1976 m. vasarą visi kryžiai ant Jurgaičių piliakalnio buvo nugriauti, dalis piliakalnio nukasta. Tačiau tikintieji naujus kryžius statė naktimis. Nesibaiminant areštų ir persekiojimų, nuo 1979 m. organizuotos įvairios eucharistinės procesijos. Paskutinį kartą kryžiai ant piliakalnio naikinti 1985 m. kovo 15 d.

Daug įvairių istorijų ir pasakojimų yra apie kryžius naikinusių asmenų tragiškus likimus. Tokie pasakojimai buvo populiarūs tiek sovietmečiu, tiek atgavus nepriklausomybę. Žmonės, pasakojantys šias mistines istorijas, visuomet pabrėždavo ryšį tarp veiksmo (kryžių naikinimo) ir vėlesnio šį veiksma atlikusio asmens likimo (dažniausiai pasibaigiančio tragiška naikintojo ar jo artimųjų mirtimi, neįgalumu ar sunkia liga). Toks tragiškas likimas buvo vertinamas kaip Dievo bausmė ar neišvengiamas atpildas. Pavyzdžiui, pasakojama, kad ežere nuskendo du milicijos virši-

ninko, pakėlusio ranką prieš Kryžių kalną, vaikai, o vėliau žuvo ir jis pats, taip pat nusižudė Šiaulių saugumo viršininkas ir pan.⁴⁷

Kitas mistinių pasakojimų naratyvas, kai kryžius atsiskiusieji naikinti asmenys išlikdavo nenubausti, atsiversdavo į tikėjimą ar sulaukdavo kitokios malonės. Tokios mistinės istorijos gali turėti ir edukacinio, mokomojo elemento, tikėta, kad kiti nedrįs užsiimti kryžių ar kitų sakralinių objektų naikinimu⁴⁸.

KRYŽIŲ KALNO REIKŠMĖS ATEITYJE

Kryžių kalno prasmių daugiaplaniškumą įrodo ir kilusios diskusijos, ar čia reikia statyti katalikišką bažnyčią arba kopyčią, taip pat dėl Kryžių kalno statuso ir valdymo⁴⁹. Žinoma, kad socialinės grupės, kurioms artimos vienos ar kitos kraštovaizdžio objekto tapatumo sampratos, nori toliau jas plėtoti ir taip pabrėžti įsivaizduojamą vietos tapatumą (pvz., bažnyčios pastatymas pabrėžtų religinę Kryžių kalno tapatumo sampratą).

Pasirinktos ar populiariausios vietos tapatumo sampratos atspindėtos ir suvenyruose. Iš prie Kryžių kalno įsikūrusių suvenyrų prekiautojų daugiausia galima įsigyti įvairių dydžių ir formų kryžių, atvirukų, magnetukų ir kt. tradicinių suvenyrų. Ant daugumos jų užrašas *Kryžių kalnas* atviras įvairioms interpretacijoms ir tapatumo sampratom. Tačiau įvairiuose informaciniuose lankstinukuose randami Kryžių kalno apibūdinimai artimesni tapatumo sampratai, susijusiai su Kryžių kalnu kaip nacionaliniu ir dvasiniu simboliu (plg. *Nepaisant visko, Kryžių kalnas per visą Lietuvos okupacijos laikotarpį išliko didvyriško pasipriešinimo ir tikėjimo laisvės simboliu. Atkūrus nepriklausomybę, ši vietovė virto nepalaužiamo tautos tikėjimo, patirtų kančių ir vilties simboliu*), religija (plg. *Unikalį pasaulyje piligrimystės vieta, Šiaulių krašto sakralinė vieta*) arba šių dviejų tapatumo sampratų lydinium (plg. *XX a. antrąjame pusėje ši vieta tapo lietuvių tautos spontaniškos religinės ir politinės rezistencijos vieta, o 1993 m. po popiežiaus Jono Pauliaus II apsilankymo Kryžių kalnas išgarsėja krikščioniškame pasaulyje kaip nacionalinės religinės laisvės simbolis*).

Popiežiaus Jono Pauliaus II pamoksle, pasakytame 1993 m. rugsėjo 7 d. Kryžių kalne aukotų šv. Mišių metu, galime išskirti dvi pagrindines Kryžių kalno tapatumo sampratas – religinę ir Tautos istorijos atminimo. Popiežius sakė, kad *šioje vietoje <...> esame kviečiami apmąstyti kryžiaus paslaptį <...> Kryžius yra amžinojo Gyvenimo Dievuje ženklas*, tačiau taip pat buvo kviečiama čia prisiminti Lietuvos aukas okupacijų metais: *Užkoptime čionai, ant Kryžių kalno, ir prisiminkime visus jūsų krašto sūnus ir dukteris, kadaise nuteistus ir įmestus į kalėjimą, išsiųstus į koncentracijos stovyklas, ištremtus į Sibirą ar į Kolyumą, nuteistus myriop*⁵⁰.

Kryžių kalne žmonės palieka ne tik kryžius, bet ir paveikslėlius, statulėles, rožinius, netgi žaislus ir kt. Tad žiniasklaidoje pastebėtos ir kitos Kryžių kalno funkcijos, tokios kaip nereikalingų religinių daiktų palikimo vieta⁵¹.

Neabejotina, kad ateityje Kryžių kalnas gali įgauti ir naujų reikšmių bei prasmių. Kraštovaizdžio samprata yra dinamiška, nuolat besikeičianti. Kiekviena karta siekia savo idėjas įprasinti kraštovaizdyje, tai leidžia konkrečiam objektui įgauti vis naujų prasmių. Kryžių kalnas yra vieta, atvira skirtingiems tapatumams ir įvairioms socialinėms sąveikoms. Kita vertus, dauguma vietų yra atviros skirtingiems vietos tapatumams, tačiau šis atvirumo lygis laikui bėgant nuolat keičiasi: *Vietos nuolat keičiasi laiko tėkmėje tiek dėl jų vidinio dinamizmo, tiek dėl būdų, kuriais jos sąveikauja su išoriniais nuolat globalėjančiais pokyčių procesais <...> Jos, nors ir nevienoduose galios santykių kontekstuose, derasi dėl savo įsitraukimo į turizmo procesus ir varžosi dėl savo vaidmens pasaulyje*⁵².

Taigi ateityje naujos Kryžių kalno reikšmės bandys įsitvirtinti dominuojančių naratyvų eilės priekyje.

Kryžių kalnui būdingas ir vizualinis dinamizmas. Piliakalnyje visuomet keitėsi medžių ir krūmų skaičius, kryžių skaičius ir jų išsidėstymas, praėjimo takų kryptys. Medžiais ir krūmais apaugusį kalną keitė pliko kalno vaizdas ar vaizdas su rečiau ar tankiau pastatytais įvairaus aukščio kryžiais. Vidinę kalno erdvę puošia ir besikeičiančios skulptūros. 2011 m. kilo diskusijos, kai autorius nugriovė čia buvusią Švč. Mergelės Marijos skulptūrą ir vietoje jos pastatė granitinę lentą su dešimčia Dievo įsakymų⁵³. Vėliau pastatyta nauja Švč. Mergelės Marijos skulptūra.

Kryžių kalno reikšmė per istoriją keitėsi iš vietinio į regioninį lygmenį, iš regioninio į nacionalinį ir iš nacionalinio į tarptautinį. Kryžių kalnas yra pakankamai sukaupęs simbolinio kapitalo būti pripažintas ne tik kaip nacionalinės, bet ir kaip tarptautinės reikšmės kraštovaizdžio objektas. Tokiu atveju visuomet kyla konfliktas tarp skirtingų sampratų, kaip su tokiu objektu reikia elgtis. Vieni visuomet labiau linkę išsaugoti esamą situaciją, kiti pasisakys už tolesnę objekto plėtrą ir pagrindų įgauti naujoms reikšmėms kūrimą.

IŠVADOS

Kryžių kalno samprata susipina keliose vertinimo plotmėse: istorinėje, religinėje, etnografinėje, kultūrinėje, geografinėje ir kt. Kryžių kalno tapatumo daugiaplaniškumą iš dalies lemia ir jo unikalioji istorija. Yra keletas versijų dėl pirmųjų Kryžių pastatymo motyvų. Pagal pirmąją versiją, kryžiai čia pradėti statyti sukilėliams prieš caro valdžią atminti, o pagal antrąją – stebuklinę – versiją, kryžiai pradėti statyti po stebuklingo apsireiškimo ir išgijimo, kaip padėkos ženklai. Sovietmečiu Kryžių kalnas buvo tapęs geopolitinės kovos už Lietuvos nepriklausomybę arena. Pati vieta iš susijusios su fiziniu pasipriešinimu (kryžiuočiams, caro režimui) sovietmečiu transformavosi į dvasinio pasipriešinimo centrą.

Išskiriame šešias pagrindines šio kraštovaizdžio objekto simbolinio tapatumo sampratas, kuriose vyrauja kuris nors vienas naratyvas, persipinantis su kitais:

Kryžių kalnas kaip nacionalinės ir dvasinės laisvės simbolis, pasipriešinimo okupantams simbolis (naratyvas: nacionalinis simbolis, pasipriešinimo okupantams vieta, tautinio tapatumo vieta).

Kryžių kalnas kaip asmeninio ir tautinio atgimimo simbolis (naratyvas: asmeninių švenčių vieta, atsinaujinimo, atgimimo simbolis).

Kryžių kalnas kaip religinio pasišventimo vieta (naratyvas: religinė vieta, krikščioniškojo tikėjimo simbolis).

Kryžių kalnas kaip kultūrinė ir turistinė erdvė (naratyvas: Lietuvos tradicijų ir kultūros puoselėjimo vieta, vienas pagrindinių turistinių objektų Lietuvoje).

Kryžių kalnas kaip šiurpą ir baimę kelianti vieta (naratyvas: išskirtinė, įdomi, nors ir neįdomi, vieta, susijusi su nepažįstamu anapusiniu pasauliu).

Kryžių kalnas kaip mistinė vieta (naratyvas: vieta, susijusi su mistiniais pasakojimais ir istorijomis, žmonių likimus lemianti vieta).

Vietos naratyvai ir simbolinės tapatumo sampratos atsispindi tiek socialiniame tiek asmeniniame lygmenyse. Šie dominuojantys naratyvai apima nacionalinius ir bendruomeninius, religinius ir mistinius, tautosakinius ir turistinius, kultūrinius ir asmeninius aspektus. Visas kompleksas sąryšių lemia, kad Kryžių kalno fenomenas apima skirtingus Lietuvos istorijos ir kultūros diskursus. Fizinė kraštovaizdžio vieta tampa besiskiriančių idėjų, vertybių ir įsitikinimų raiškos vieta. Tokią tezę patvirtina ir skirtingi Kryžių kalno aplankymo motyvai ir skirtingos kryžių statymo priežastys.

Taigi Kryžių kalnui, kaip ir kitiems tarptautinės reikšmės kraštovaizdžio objektams, iššūkiu tampa skirtingų kultūrinių ir įsitikinimų grupių priėmimas – galimybės pateisinti jų skirtingus lūkesčius. Kita vertus, Kryžių kalnas yra unikalus tuo, kad tai nėra statiškas kultūros paveldo objektas. Prie jo vizualinio vaizdo ir simbolių reikšmių vystymo gali prisidėti visi.

¹ Šiaulių rajono turizmo ir verslo informacijos centras. 2018. *Turizmo statistika*. Prieiga internetu: <http://www.siauliuirajonas.lt/turizmostatistikosanalize-348-moncula.html> (žiūrėta 2018-10-07).

² Bučas J. 2001. Kryžių kalnas: reikšmė, panauda, apsauga, *Žiemgala*, Nr. 2. Prieiga internetu: <http://www.ziemgala.lt/lt/zurnalas-ziemgala/ziemgala-20012/kryziu-kalnas-reiksme-panaуда-apsauga> (žiūrėta 2018-10-06).

³ *Kryžių kalnas atgavus nepriklausomybę ir nūdien*. 2008. Prieiga internetu: <http://www.kryziukalnas.lt/apie/po1990/> (žiūrėta 2018-10-21).

⁴ 15min. 2012. *Kryžių kalne priskaičiuota šimtai tūkstančių kryžių*. Prieiga internetu: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/kryziu-kalne-priskaičiuota-simtai-tukstanciu-kryziu-56-203162> (žiūrėta 2018-10-17).

⁵ Zukin Sh. *Landscapes of Power: From Detroit to Disney World*. Berkeley. University of California Press, 1991p. 16.

⁶ Hinch T., Higham J. *Sport tourism development*. Channel View Publications, 2004.

⁷ Lefebvre H. *The production of space*. Blackwell, 1991.

⁸ Ten pat, p. 30.

⁹ Benwell B., Stokoe E. *Discourse and Identity*. Edinburgh University Press, 2006.

¹⁰ Hall C. M. Travel and journeying on the Sea of Faith (Perspectives from religious humanism). Timothy J. D., Olsen H. D. (red.). *Tourism, religion and spiritual journeys*. Routledge, 2006.

¹¹ Keller L. K., Aperia T., Georgson M. *Strategic Brand Management – a European perspective*. Harlow: Pearson Education, 2008.

¹² Tasci A. D. A., Gartner W. C. and Cavusgil S. T. Conceptualisation and Operationalisation of Destination Image, *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 2007, 31, 2, p. 200.

¹³ Liutikas D. Experiences of Pilgrimage in Lithuania: Expressions of Values and Identity at New Destinations, *Journal of Tourism Consumption and Practice*. 2013, vol. 5. No. 2. p. 46.

¹⁴ Shaw G., Williams M. A. *Tourism and Tourism Spaces*, SAGE Publications, p. 186.

¹⁵ Lefebvre, H. 1991. *The production of space*, Blackwell. 2004, p. 31.

¹⁶ Zukin Sh. *The Cultures of Cities*, Blackwell Publishing. 1995, p. 24.

Kryžių kalnas. 2006. VD ŽL

- ¹⁷ Lietuvos piligrimų bendrija. *Kryžių kalną turistai ir piligrimai vertina skirtingai*. 2016. Prieiga internetu: <https://sc.bns.lt/view/item/215699> (žiūrėta 2018-10-05)
- ¹⁸ Backhaus G. Introduction I: The Problematic of Grounding the Significance of Symbolic Landscapes, kn: Backhaus, G., Murungi, J. (red.) *Symbolic Landscapes*, Springer, 2009, p. 3–26.
- ¹⁹ Akstinavičiūtė I., Petraitytė D. Lietuvių tautinės tapatybės simbolinių komponentų konfigūracijos. *Filosofija, Sociologija*, T. 18. 2007, Nr. 2, p. 22.
- ²⁰ Šutinienė I. *Socialinė atmintis ir lietuvių tautinė tapatybė*. Kn. (sud. Čiubrinskas, V., Kuznecovienė, J.). *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*. Kaunas. Vytauto Didžiojo universitetas, 2008. p. 130.
- ²¹ Liutikas D., Motuzas A. The Pilgrimage to the Hill of Crosses: Devotional Practices and Identities. In. Pazos, M. A. (red.) *Redefining Pilgrimage. New Perspectives on Historical and Contemporary Pilgrimages*. Ashgate, 2014, p. 125.
- ²² Lietuvos piligrimų bendrija. *Kryžių kalną turistai ir piligrimai vertina skirtingai*. 2016. Prieiga internetu: <https://sc.bns.lt/view/item/215699> (žiūrėta 2018-10-05)
- ²³ Motuzas A. Kryžių kalno apeiginiai papročiai. *Soter*, 2004, Nr. 13(41), p. 191.
- ²⁴ Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios*. U.S.A., Chicago, Illinois, III, 1983, p. 256.
- ²⁵ Mačiulis D. Kryžių kalno ir jį supančio kraštovaizdžio istorinė raida. *Kultūros paminklai*, 2000. Nr. 6. p. 88.
- ²⁶ Kontrimaitė J. Kryžius lietuvių tautinio identiteto simbolikoje. *Soter*, 2014, Nr. 50 (78). p. 84.
- ²⁷ *Pilgrim Route of John Paul II in Lithuania. Guidebook*, Lithuanian Bishops Conference, Catholic Internet Service, 2009, p. 245.
- ²⁸ [kryziukalnas.lt](http://www.kryziukalnas.lt) *Kryžių kalnas tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje*. 2008. Prieiga internetu: <http://www.kryziukalnas.lt/apie/tarpukariu/> (žiūrėta 2018-10-14).
- ²⁹ Turner V., Turner E. *Image and pilgrimage in Christian culture*. New York, 1978.
- ³⁰ Purnas V. *Kryžių kalnas*. Šiauliai, 1993, p. 12.
- ³¹ Hriškevičius M. *Šiaulių ekonomijos istoriškas dvarų aprašymas ligi XIX a. pusės*. ŠAM Istorijos skyriaus archyvas, p. 291; Mačiulis D. Kryžių kalno ir jį supančio kraštovaizdžio istorinė raida. *Kultūros paminklai*, 2000, Nr. 6, p. 73.
- ³² Skrinckas G. R. *Piligrimo vadovas po stebuklingas Marijos vietas*. Kaunas, Judex, 1999, p. 44.
- ³³ Liutikas D., Motuzas A. The Pilgrimage to the Hill of Crosses: Devotional Practices and Identities. Pazos, M. A. (red.) *Redefining Pilgrimage. New Perspectives on Historical and Contemporary Pilgrimages*. Ashgate, 2014, p. 103–126.
- ³⁴ Ten pat., p. 113–122.
- ³⁵ Baltrušaitis J. *Crosses and chapels*, Lithuanian Folk Art, Germany, Munich, 1948.
- ³⁶ Jucevičius A. L. *Raštai*, Vilnius, 1959; Stravinskas A. *Introduction*. Lithuanian folk art. Small-scale architecture, Old Lithuanian Sculpture, Crosses and Shrines, Prieiga internetu: www.tradicija.lt/Kryziai/A_Stravinskas_Small_scale.en.htm, (žiūrėta 2018-10-14).
- ³⁷ Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios*. Chicago, Illinois, III, 1983, p. 256.
- ³⁸ Motuzas A. Kryžių kalno apeiginiai papročiai, *Soter*, 2004, Nr. 13(41). p. 203.
- ³⁹ Surdokaitė-Vitienė G. XVI–XVIII a. religiniai paminklai LDK: dokumentų liudijimai, paminklų funkcijos ir paplitimas, *Menotyra*, 2015, Nr. 1, p. 65.
- ⁴⁰ *Pilgrim Route of John Paul II in Lithuania. Guidebook*, Lithuanian Bishops Conference, Catholic Internet Service, 2009, p. 247.
- ⁴¹ Kultūros vertybių registras. 2018. Kultūros vertybių paieškos rezultatai. Prieiga internetu: <https://kvr.kpd.lt/#/static-search-results/6757f200-5056-44ed-a1c4-b5b40d7f1ed2/Jurgai%C4%8Di%C5%B3//////////58> (žiūrėta 2018-10-06).
- ⁴² Koskienė N. *Bažnyčia nuo Kryžių kalno stumia valstybę*, 2007. Prieiga internetu: <http://www.skrastas.lt/?data=2007-06-20&rub=1065924812&id=1182268756> (žiūrėta 2018-10-30); Nisteliene A. *Šventas Kryžių kalnas*, 2011. Prieiga internetu: http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2011/07/15/zvil_01.html (žiūrėta 2018-10-14).
- ⁴³ Crang M. Tourist: Moving Places, Becoming Tourist, Becoming Ethnographer. Kn: Cresswell T., Merriman P. *Geographies of Mobilities*; Practices, Spaces, Subjects, Ashgate, 2011, p. 211.
- ⁴⁴ Lietuvos piligrimų bendrija. *Kryžių kalną turistai ir piligrimai vertina skirtingai*, 2016. Prieiga internetu: <https://sc.bns.lt/view/item/215699> (žiūrėta 2018-10-05).
- ⁴⁵ Frater J. *Listverse.com's Ultimate Book of Bizarre Lists*. Ulysses Press, 2010, p. 513.
- ⁴⁶ Dailidė R. *Kryžių kalnas. The Mount of Crosses*. 1993, p. 5.
- ⁴⁷ Valatkienė L. Ar moka atgailauti ateistai? *Lietuvos rytas*, 1991, Nr. 121, p. 1–2.
- ⁴⁸ Urbonienė S. The Destruction of Religious Monuments in Lithuania in Soviet Times: Stories, Magic and Beliefs. Kn. Minniyakhmetova T., ir Velkoborska K. (red.). *The Ritual Year 10. Magic in Rituals and Rituals in Magic*. Innsbruck-Tartu, 2015, p. 263.
- ⁴⁹ Urbonavičiūtė R. *Šiauliečiai – prieš bažnyčios statybą Kryžių kalne*, 2011. Prieiga internetu: <http://www.snaujienos.lt/miesto-gyvenimas/29204-iaulieciai-prie-banyios-statyb-kryi-kalne.html> (žiūrėta 2018-10-04); Petulienė M. Bardauskas J. *Specialistai nepritaria bažnyčiai prie Kryžių kalno*, 2011. Prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/specialistai-nepitaria-baznyciai-prie-kryziu-kalno.d?id=47951543> (žiūrėta 2018-10-04); ELTA. *Ar reikalinga bažnyčia prie Kryžių kalno?* 2011. Prieiga internetu: <https://www.alfa.lt/straipsnis/11950167/ar-reikalinga-baznycia-prie-kryziu-kalno> (žiūrėta 2018-10-04); Jankuvienė R. *Kryžių kalnas – žmonių ar bažnyčios?* 2014. <http://www.ve.lt/naujienos/lietuva/lietuvas-naujienos/kryziu-kalnas--zmoniu-ar-baznycios-1212592/> (žiūrėta 2018-10-04).
- ⁵⁰ Popiežiaus Jono Pauliaus II kalbos Lietuvoje. *Šventojo tėvo pamokslas Šv. Mišiose kryžių kalne*, 2018. Prieiga internetu: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/popiezius_Lietuvoje/JP2_13.html (žiūrėta 2018-10-12).
- ⁵¹ Pužaitė S. *Kryžių kalne – tuštybės ir šiukšlyno ženklai*, 2013. Prieiga internetu: <http://www.skrastas.lt/?data=2013-07-01&rub=1065924812&id=1371820672> (žiūrėta 2018-10-15).
- ⁵² Shaw G. Williams M. A. *Tourism and Tourism Spaces*, SAGE Publications, 2004, p. 187.
- ⁵³ Respublika lt., Eltos inf. *Kryžių kalne nugriauta Marijos skulptūra*, 2011. Prieiga internetu: http://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/nusikaltrimai_ir_nelaimes/kryziu_kalne_nugriauta_marijos_skulptura/ (žiūrėta 2018-10-19).

CULTURAL HERITAGE. SCIENTIFIC RESEARCH WORK

Darius Liutikas

MANIFESTATION OF THE IDENTITY OF THE HILL OF CROSSES: MEANINGS AND SYMBOLS

Summary

The conception of the Hill of Crosses is interconnected in the several areas: historical, religious, ethnographic, cultural, geographical, and others. The multiplicity of the identity of the Hill of crosses is partly due to its unique history.

We distinguish six main concepts of the symbolic identity of this landscape object, in which one of the narrative is dominant, but overlapping with others:

1. The Hill of Crosses as a symbol of national and spiritual freedom, a symbol of resistance to occupants (Narrative: national symbol, place of resistance to occupants, place of national identity);
2. The Hill of Crosses as a symbol of personal and national rebirth (Narrative: the place of personal celebrations, the symbol of renewal and rebirth);
3. The Hill of Crosses as a place of religious devotion (Narrative: a religious place, a symbol of Christian faith);
4. The Hill of Crosses as a cultural and tourist space (Narrative: the place for fostering Lithuanian traditions and culture, one of the main tourism objects in Lithuania);
5. The Hill of Crosses – A scary and terrifying place (Narrative: An exclusive, interesting place, but uncomfortable, connected with a strange and the beyond world);
6. The Hill of Crosses as a mystic place (Narrative: A place associated with mystic stories, the place of determination of people's destiny).

Narratives and concepts of the symbolic identity of places are reflected both on social and personal levels. The whole complex of interconnections determines that the phenomenon of the Hill of Crosses includes different discourses of the Lithuanian history and culture. The Hill of Crosses is unique as it is not a static object of the cultural heritage. Everyone can contribute to the development of its visual and symbolic meanings.

Darius Liutikas, dr.

Lietuvos socialinių tyrimų centras
Goštautų g. 9, LT-01108, Vilnius

Gauta 2018 11 04

Atiduota spausdinti 2019 02 20